

[Kirjoita teksti]

Satakunnan ammattikorkeakoulu

OPINNÄYTETYÖ

Maija Muhonen

[Kirjoita teksti]

Maija Muhonen

TEXTS ON TEXTILES

Kuvataiteen koulutusohjelma

2016

[Kirjoita teksti]

TEXTS ON TEXTILES

Muhonen, Maija
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Kuvataiteen koulutusohjelma
2016
Ohjaaja: Kespersaks, Veiko
Sivumäärä:
Liitteitä:

Asiasanat: tekstiili, rustica, elämys

Tämän opinnäytetyön taideprojekti on kolmiosainen tekstiiliveistos, Texts on textiles. Opinnäytetyön kirjallinen osuus kertoo taiteesta ja elämäksestä. Elämysten tuottamista taiteen avulla on tutkittu tekstiilipainotteisesti, tekstiilitaiteen esittämiskeinoin. Tekstiiliveistoksen lähtökohta on ollut naisten juhlapukeutuminen. Inspiraatioita ovat antaneet Downton Abbey ja Vercase. Teknisessä toteutuksessa on käytetty mm. konekirjontaa, polyesterikankaan sulatusta kolvilla ja helmikirjontaa.

[Kirjoita teksti]

TEXTS ON TEXTILES

Muhonen, Maija

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences
Degree Programme in Fine Arts

2016

Supervisor: Kespersaks, Veiko

Number of pages:

Appendices:

Keywords: textile, rustica, experience with art

This thesis consists of tripartite textile sculpture, Texts on textiles. It is a story of experiences with art, texts and textiles. How to produce experiences and memorable moments by textile arts. The starting point has been womens evening dresses. Downton Abbey and Gianni Versace gave inspirations. Used techniques in this process was machine embroidery, fucing fabric and bead embroidery.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	5
2 ELÄMYKSIÄ JA KÄSITYKSIÄ	6
2.1 Elämyksien etsintää	6
2.2 Elämyksiä ja kierrätystä taiteessa	7
2.3 Elämyksiä ja tiloja	10
2.4 Materiaalista elämys	13
3 TEKSTIN JA TEKSTIILIN EHDOKSILLA	15
3.1 Tekstiilien tekstit tänään	15
3.2 Tekstiilien tekstit ennen	16
4 SUUNNITELMIA JA MUOTOJA	18
4.1 Ideointia prosessipäiväkirjan sivuilla	18
4.2 Downton Abbey innostajana	21
4.3 Gianni Versacen taide ja käsityö	21
5 TYÖHÖN KÄSIKSI KAKSIN KÄSIN	25
5.1 Tekniikoita ja materiaaleja	25
5.2 Hylkäämistä ja hiomista	27
5.3 Välineet ja työskentelyn suunnittelu	28
6 SANOJEN VALINTAA	29
7 KIRJAINTEEN SUUNNITTELU	30
7.1 Rustican historiaa	30
7.2 Oman rustican syntyä	32
7.3 Rustican suunnittelu jatkuu	33
8 KIRJAIMET KANKAALLE	34
8.1 Sanojen piirtäminen	34
8.2 Sanojen kirjontaa koneella	34
8.3 Kankaiden viimeistely ja veistosten luominen	36
9 TEKSTIILIVEISTOKSET ORGANZAKANKAASTA	37
LÄHTEET	

JOHDANTO

Opinnäytetyöni lähtölaukaus oli ohjaavan opettajani sana: elämys. Sen kautta lähti ajatus vapaasti toteutettavasta kalligrafisesta teoksesta, jota ei kahlitsisi paperi, muste, ei kaltevuudet, välistykset ja muut lainalaisuudet. Mitä sitten olisi elämys? Aluksi pohdin elämyksen merkitystä taiteessa, kokemista ja tarkastelen kolmen erilaisen taiteilijan teosten kautta tilainstallaatioita.

Luonnostelun ja ideakirjan sisältöön vaikuttivat Downton Abbeyn puvustus ja Gianni Verscascen taide ja käsityö. Lähtökohtana on ollut tekstiilin ja tekstin yhdistäminen. Haluan yhdistää muotoilijan koulutukseni ja tekstiiliosaamiseni tulevaan osaamiseeni kuvataiteilijana.

Pyristelyllä irti käsityömaisestä tekstiilin valmistamisesta löysin teokselleni uusia valmistustapoja. Tutut menetelmät olisivat tuottaneet ennalta aavistettavia tuloksia. Nyt käsityöläisyydestä luopuminen oli uskaliasta, mutta vapauttavaa. Erilaisten kokeilujen kautta löytyi menetelmiä, materiaali johdatti eteenpäin ja muoto opetti ratkaisemaan eteen tulevat kysymykset uudella tavalla.

Kalligrafia oli läsnä koko ajan. Aakkoston muokkaaminen ensin paperille, sitten luonnosten mukainen siirto kankaalle ja sommittelu oli ajoittain mittaamista ja mukautumista. Pikkutarkan tekeminen on hyvää harjoitusta käden vetämälle viivalle. Viivaan täytyy luottaa. Käteen täytyy luottaa. Rento käsi piirtää kauneimman viivan ja silloin syntyy paras tulos.

Teokseni ilmenemismuoto on kolmiosainen tekstiiliveistos. Muoto on saatu naisen juhlapukeutumisesta, liehuvista helmoista, kauniista väreistä, kevyestä, leijuvasta tunnelmasta.

Elämyksenä sen toivon koskettavan katsojaa, sitä voi tarkastella monesta suunnasta ja eri valaistuksessa. Kolmen erilaisen ”vartalon” peittävät mekot antaa naiselle luvan hienostella - vaikka vain mielikuvissaan.

2 ELÄMYKSIÄ JA KÄSITYKSIÄ

2.1 Elämyksien etsintää

Mikä olisi kuvataiteilijan tehtävä ja tavoite? Ilmaiseeko hän itseään, tunteitaan tai mielipiteitään? Etsiikö hän omalla tavallaan totuutta, liittyykö siihen propagandaa? Miten taiteella voi vaikuttaa yleisöön? Onko tarkoitus vavisuttaa, herättää, vihastuttaa, ihastuttaa vai luoda kenties turvallisuutta? Kuka määrittelee taiteen tehtävät?

Kuvataideopin ajankohtana olen joutunut ainakin herättelemään itseäni ja kyselemään monesti, mitä on taide ja miten voisin määritellä omat teokseni taiteeksi. Mikä erottaa hyvin suunnitellun ja valmistetun käyttöesineen taideteoksesta? Olisin valmis yksinkertaistamaan asioita ja väittämään, että ainutkertaiset, uniikit, teokset, joissa muoto, materiaali ja tekniikka luovat onnistuneen lopputuloksen, ovat taidetta. Sen sijaan teokset, tuotteet, joita voidaan toisintaa työohjeiden perusteella yhä uudelleen, eivät täyttäisi taideteoksen kriteerejä. Sen lisäksi voisi keskustella loputtomasti tuotteen ja design-tuotteen eroista. Tuotteiden ja teosten muotoilu on usein paljon pitkäkestoisempaa kuin taideteoksen valmistaminen. Muotoilu työpöydän piirroksista, luonnoksista koekäytön ja testausten, materiaalivalintojen kautta tuotantoon on pitkä ja mutkikas.

Käsityön filosofian dosentti Seija Kojonkoski-Rännäli esitti näkemyksiään Taito- lehdessä 3/2016 seuraavasti:

Tuotteen tai esineen taiteena olemisen ei riipu siitä, millä tekniikalla se on tehty. Taideteos nimittäin syntyy vasta kokemuksena, esineen ja vastaanottajan välissä. Taideteoreetikot sanovat tuon kokemuksen edellyttävän, että esineessä on sen konkreettisen perustan lisäksi jotain henkistä sisältöä. Tällainen henkisyys voi tietenkin olla koettavissa niin käsityönä tuotetussa esineessä kuin vaikkapa maansiirtokoneella tai tietotekniikan avulla tehdyssä tuotteessa. Esineen taiteena olemisen mahdollistavat tekijän tekemisen taidot ja hänen ilmaisukykynsä, mutta siihen tarvitaan myös vastaanottajan kokemisenkykyjä. (Taito 3/2016)

Taideteoksella on tunteisiin vetoava puoli. Jo edellä mainitsin muutamia näistä. Juuri tämä tunteisiin vetoaminen on taiteen merkittävimpiä tehtäviä. Miten sitten saada katsoja tai taiteen kokija tuntemaan, saamaan elämyksiä taidekokemuksista ja taideteoksista ? Maailma on täynnä ärsykeitä, eikä niiden seassa ole helppoa saada teoksiaan erottumaan. Taiteella hätkähdyttäminen on ollut kautta aikojen varmin tapa saada teoksia esille ja suuren yleisön tietoisuuteen.

2.2 Elämyksiä ja kierrätystä taiteessa

Kuvanveistäjä Marcel Duchamp'n Suihkukaivo, La Fuente, hätkähdytti jo vuonna 1917. Duchampin ready-made - teokset ovat tehdasvalmisteisia arkiesineitä, joista tulee taideteoksia pelkästään taiteilijan suorittaman valinnan perusteella. Duchamp ei tehnyt esineille muuta kuin asetti ne näytteille. Taiteeksi ne muuttuivat sinä hetkenä kun ne olivat esillä gallerioissa.

Kuva 1. Marcel Duchap, La fuente. 1917. Tate Gallery, Lontoo

2010- luvun taiteilija joutuu käyttämään hyvin erilaisia keinoja hätkähdyttääkseen yleisöään. Ready – made -taide on saanut väistyä ja tilalle on noussut mm. kierrätys. Kierrättämisen nimissä taidetta on tehty jo vuosikymmeniä, mutta 2010-luvulla tuntuu, että mitään materiaalia ei enää käytetä ensisijaisessa tarkoituksessaan. Kierrättäminen on viety jo niin pitkälle, että jossain määrin on epäselvä kierrätyksen ideologia ja sen varsinainen merkitys.

Etelä-korealainen Choi Jeong Hwa (s. 1961) on pystyttänyt Kiasmaan näyttelyn yhdessä eri yleisöryhmien kanssa. Suurikokoisissa teoksissa, installaatioissa, on käytetty uusia ja vanhoja, uniikkeja ja myös massatuotettuja esineitä. Installaatioissa käytettyjen esineiden määrä ja materiaali hätkähdyttää. Taiteilija haluaakin katsojien kiinnostavan huomion ympäröivään materialismiin ja hillittömään tavarapaljouteen. Erityisesti muovin käyttö ja kierrätyksen välttämättömyys

havahduttaa ja taiteilija ottaa näin kantaa tulevaisuutemme vuoksi.

Teoksessa Happy, Happy taiteilija Choi Jeong Hwa kutsuu katsojan kokemaan värikkään muoviviidakon ympärilleen. Teoksen läpi voi kulkea ja vasta lähempi tarkastelu näyttää, mitä materiaaleja taiteilija on käyttänyt.

Kuvataide hätkähdyttää ja antaa elämyksiä ja kokemuksia. aikaa, lukea, kuunnella musiikkia, haistaa ja maistaa. Ihminen haluaa kokea elämyksiä.

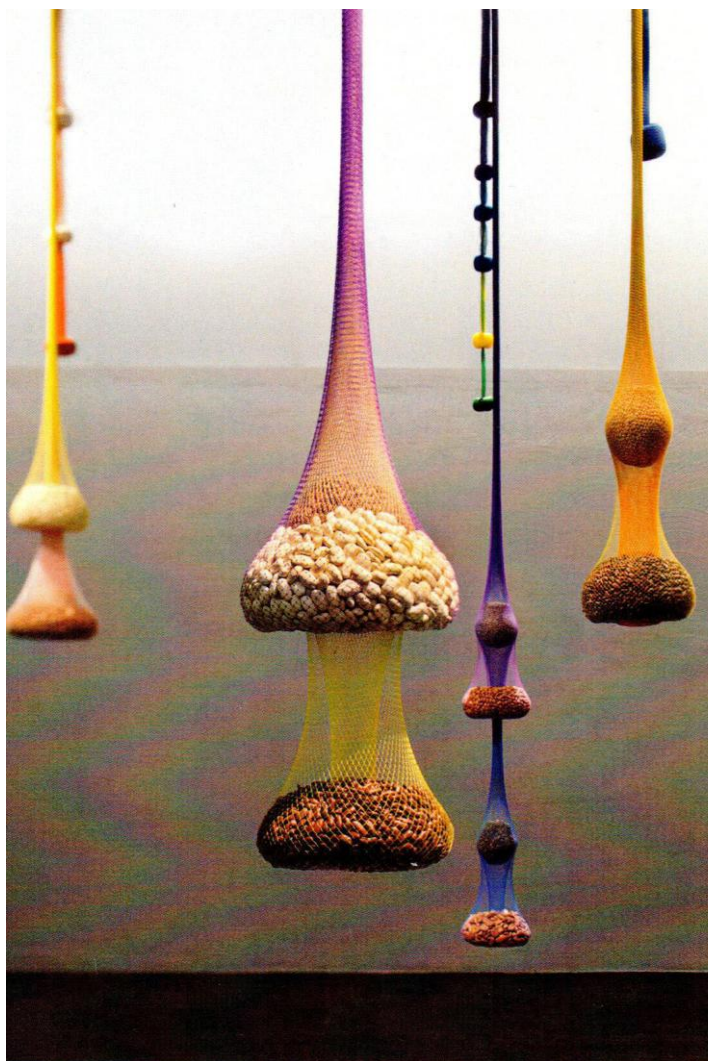
Kuvataiteen tarkoituksena on tehdä erilaiset todellisuuden kokemukset ja tunne-elämykset havaittaviksi ja koettaviksi saattamalla ne esteettisesti vaikuttavaan muotoon. Kuvataide ei pyri jäljittelemään todellisuutta, vaan se on todellisuuden tiedostamista ja todellisuus heijastuu siinä. (Häti-Korkeila, Kähönen 1985, 20)

Kuva 2. Choi Jeong, Hwa Happy Happy (kuva www.kiasma.fi)

2.3 Elämyksiä ja tiloja

Toinen Kiasman kevään 2016 vierailijoista on myös värikylläisten installaatioiden taitaja. Ernesto Neto (s. 1964) ilmentää tilallisissa teoksissaan brasilialaista modernismin perinteitä, katsojan läsnäoloa ja osallistumista arvostavaa lähestymistapaa.. Neton taide pohjaa huni kuin- kansan perinteisiin ja rituaaleihin. Näyttely kokonaisuudessaan on taiteilijan kannanotto alkuperäiskansojen oikeuksien ja perinteiden kunnioittamisen puolesta. Voimakkaana esiin nousee myös kulttuurisen erilaisuuden arvostaminen.

Kuva 3. Ernesto Neto: Variation on Color Seed Space Time Love, 2009 (yksityiskohta) (kuva: Kansalliskallio, Petri Virtanen)

Kiasman näyttelyssä (4.3.2016 - 4.9.2016) Ernesto Neto tarjoaa hetken helpotuksen arkielämän kiireen keskellä. Näyttely rauhoittaa katsojan ja kokijan mielen sekä virittää eri aisteja, taideteos koetaan, eletään.

Kuva 4. Ernesto Neto: Boa head, hands to be together, 2016 (yksityiskohta) (kuva: Kansalliskallio, Petri Virtanen)

Uusi teos sisältää vahvoja viitteitä huni kuin -yhteisön kulttuuriin sekä symbolisella että konkreettisella tavalla. Värikkäällä, käsin virkatulla puuvillakudoksella katettu rakenne on saanut muotonsa boakäärmeen päästä. Boa on tärkeä opastava ja

voimaa antava eläin. Taustalla on myös ajatus huni kuin -kylien yhteisöllisestä tilasta, jota käytetään juhliin ja rituaaleihin. Neto on luonut kokoontumispaikan keskelle näyttelyään.
www.kiasma.fi

Elämyksistä on tullut keräilyä. Kokeminen ei enää riitä, hetkestä on muodostuttava elämys, josta voi kertoa eteenpäin ja jota usein myös pitää verrata toisiin elämyksiin, kokemuksiin. ”Ei se vielä mitään, mutta...” Taideteosten kokeminen yhdessä, kollektiivisesti on muuttunut. Jos ennen kierrettiin gallerian tai museon huoneita hiljaisuuden vallassa, hiljaa kokien, voi nyt näyttelyiden teoksia joutua ”jakamaan” useiden ihmisten kanssa. Kosketellen, haistellen, kääriytyen tai ympäröiden itsensä taideteokseen. Näyttelytilaa käytetään hyvin erilaisesti, pelkät seinät eivät enää riitä taiteelle. Ei lattia, eikä kattokaan.

Kuva 5. Jaume Plensa, Nosotros, 2008

Espanjalainen Jaume Plensa (s. 1955) teos Nostoros vuodelta 2008 on esimerkki elämyksestä, koettavasta taideteoksesta. Jo kokonsa puolesta se hätkähdyttää. Sen sisään voi kävellä ja teosta voi katsella ja kokea sisältä- ja ulkoapäin. Pääsin kokemaan Nosotoroksen Uumajan patsaspuistossa. Ympäröivä luonto, vuodenajat ja vuorokauden ajat antaa katsojalle aina uusia elämyksiä. Maalattu teräsveistos on kooltaan 500 x 360 x 340 cm ja siinä on käytetty kahdeksaa erilaista kirjaimistoa. Veistoksesta voi löytää kirjaimia latinan, kreikan, hebrean, kyrillisen, hindin, arabian, japanin ja kiinan kielen aakkosista. Yhdessä ne muodostavat maassa istuvan hahmon ympärille verkkomaisen kuoren.

Jauma kertoo haastattelussaan, että materiaali ei olekaan tärkein, vaan asenne sitä kohtaan. Jauma käyttää taiteessaan puuta, kiveä, terästä, muovia ja jokaisen teoksen olennaisena osana – materiaalina - on myös valo. Valo ympäristössä tai keinotekoisena teoksen sisällä.

<http://www.bloomberg.com/news/videos/2015-09-25/artist-jaume-plensa-on-brilliant-ideas>

To be an artist it's not a decision - it is a destiny".

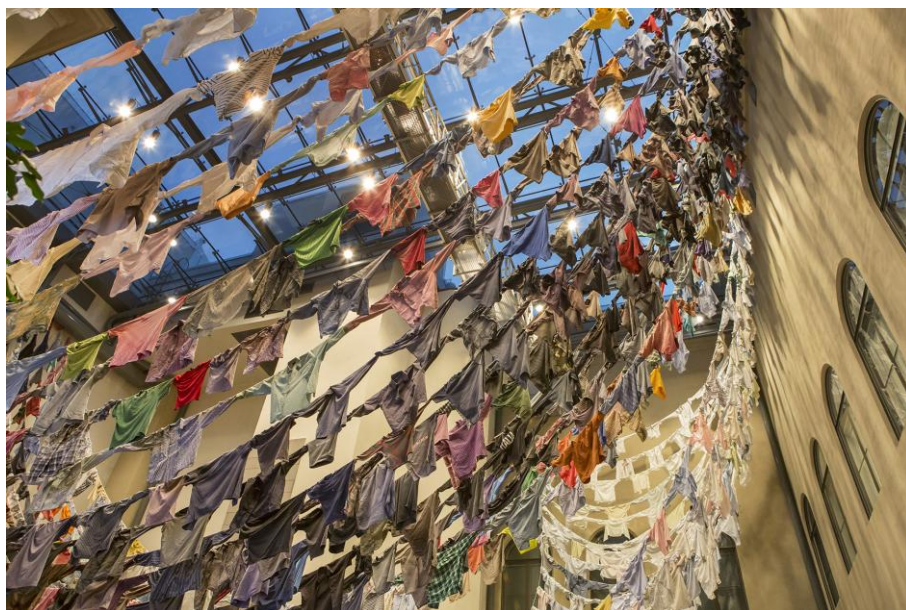
Jaume Plensa

2.4 Materiaalista elämys

Taiteilija, kuvanveistäjä Kaarina Kaikkonen (s. 1952) on ympäröinyt useita suuria julkisia tiloja, rakennuksia ja alueita. Hänen teoksensa elävät yhtä esim. metsän, kirkkorakennuksen,

katujen kanssa. Käytetyt vaatteet, tekstiilit puvustavat, värittävät maisemaa ja materiaalin alkuperä häviää, syntyy taideteos.

Kierrätys, kierrättäminen ja kestävä kehitys tuntuvat määräävän Kaikkosen töitä. Aivan kuten Jaime Plensakin arvioi, materiaali ei ole vain materiaali, asenne sitä kohtaan ratkaisee. Tekniikka ja toteutus arvioidaan sen jälkeen.

Kuva 6. Kaarina Kaikkonen: Valon paino, 2016. (kuva: Kansallisgalleria / Jenni Nurminen)

Kuvanveistäjä Kaarina Kaikkosen materiaalina on viime vuosina ollut vanhat, käytöstä poistetut tekstiilit, lähinnä vaatteet. Määrällä ja väreillä hän on ”maalannut” suuria julkisen tiloja, näin syntyvät tilainstallaatiot.

Kuvan teos on esillä Ateneumin sisäpihalle rakennetusta tilausteoksesta. Kaikkosen tilallinen installaatio on nähtävillä ilman museon sisäänkäyntimaksua 5.2.2016 - 31.12.2016. Julkisten tilojen teokset, installaatiot tulevat lähelle ihmistä. Katsoja voi löytää itsensä ihmettelemästä korkealla ilmassa riippuvia miestentakkeja, ymmärtämättä aluksi mistä on

kysymys. Yllättäen voi ”joutua” kokemaan taidetta. Ympäröidä itsensä, löytää kokemuksia ja elämyksiä ollessaan osa jotain teosta. Seinät, katto ja lattia eivät rajoita, asenne ratkaisee ja oman mielipiteen voi muodostaa kokemisensa perusteella.

3 TEKSTIN JA TEKSTIILIN EHDOKSILLA

3.1 Tekstiilien tekstit tänään

Kirjainten ja tekstin yhdistäminen tekstiiliin on moninaista. Tämän päivän arjessa ei tule aina ajatelleeksikaan, missä kaikkialla tätä ilmenee. Vaatteissa tekstit ovat arkipäivää; mainospaidat, pelipaidat ovat täynnä tekstejä ja logoja. Urheilijoiden vaatteet pursuavat mainospaikkoja, rahalla saa ja urheilu on bisnestä.

Kuva 7. Tekstit ja kirjaimet tekstiilissä (<http://im.mtv.fi/image/5308886>)

Visuaalinen markkinointi tuottaa tekstiä kaikkiin mahdollisiin pintoihin. Teiden varsille pingotetut mainoslakanat ovat tietyllä tavalla myös tekstiilejä. Painokankaiden suunnittelijat ovat jo kauan käyttäneet kirjaimia kuin kuvia, kodinsisustus on viime vuosien aikana työntänyt Suomenkin markkinoille erityisesti

”Love” ja ”Home” – sanoja. Sanoista on tullut kuvia, merkkejä ja niillä luodaan mielikuvia - elämyksiä.

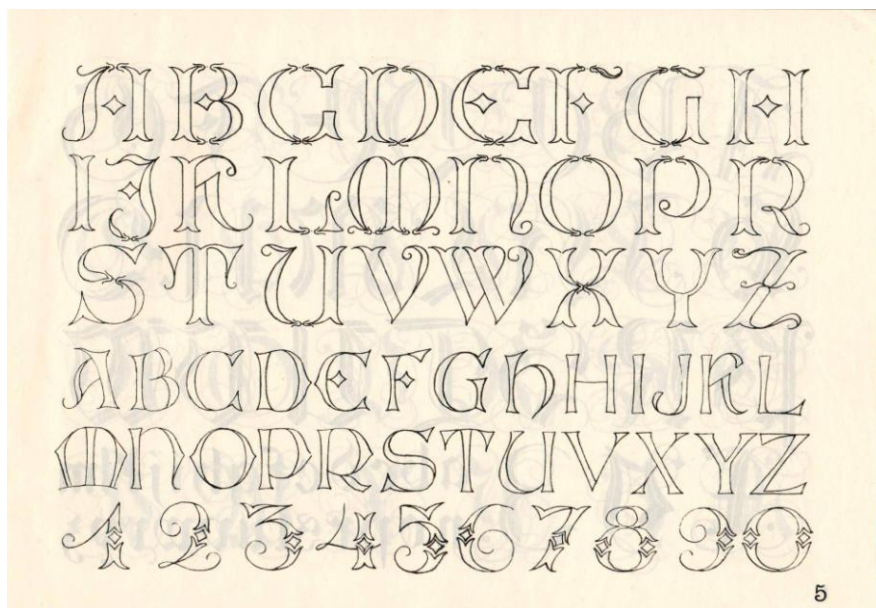
3.2 Tekstiilien tekstit ennen

Entisaikaan nuoret morsiamet tekivät kappioitaan ja kirjoivat liinavaatteensa nimikirjaimin. Tällöin kädentaito on kovassa kurssissa ja kirjainten malleja kopioitiin sekä kotimaisista että ulkomaisista julkaisuista. Kirjontamalleista voi hyvin löytää kalligrafisia kirjaimia. Goottilaisia kirjaimia ja varsinkin Copperplate -tyylisiä monogrammeja käytettiin paljon. Tekniikkana oli kirjonta laakapistoin. Myöhemmin myös ristipistoja käytettiin.

Kuva 8. Nimikoimiskirja 2, Elsie Svännäs

Kirjontapohjana oli yleensä kotikutoinen pellavakangas ja kirjontalankana punainen pellava- tai puuvillalanka. Kirjainten muodot kopioitiin ensin mallikirjoista kuultopaperin avulla ja siirrettiin sitten lyijykynällä kankaalle. Kädentaito oli tärkein ja pikkutarkka kopiointi oli arvossaan.

Kuva 9. Korunimeily, J.F. Olán O/Y

Kädentaitajien ympäröimänä olen saanut ilon säilyttää vanhoja tekstiilialan julkaisuja. Vanhimmat ovat 1890-luvulta. Kaava- arkeilla oli runsaasti kirjontamalleja ja nimikointia varten aakkostoja, joiden mukaan tekstiilit merkittiin omistajansa mukaan. Nimikirjaimet ja monogrammit olivat tuolloin suosittuja ja hyvin koristeellisia. Joskus jopa vaikeasti luettavissa, mikä on ristiriidassa tunnistettavuuden kanssa.

Jo keskiajalla ennen kirjoitustaidon yleistymistä pantiin pohjoismaissa tavaroihin puumerkki tai omistajanmerkki. Se kulki talon tai suvun mukana ja sillä oli oikeussuoja. Merkki oli joko piirros tai myös kirjain. Se oli muodostettu yksinkertaisesti suorista tai kaariviivoista siksi, että aines oli usein jäykkää muovattavaksi. Kankaisiin sen sijaan oli helppo ommella. Siksi niissä korvattiinkin puumerkki jo aikaisin kirjaimilla tai monogrammeilla. Ommelluilla kirjaimilla on ollut sekä käytännöllistä että esteettistä. Ne ovat muodostuneet tavalla, joka kirjainten muotojen ja ompelutavan osalta on seurannut eri tyylikausia. (Elsie Svénnås, 3)

2000-luvun kädentaitaja jää harvoin keskittyneesti kopioimaan mallikirjaimia ja kirjomaan niitä teksteihin. Tarkoituksenmukaisuus on muuttunut ja tekstiilitaiteen osaltakin kirjonta on jäänyt muiden, nopeampien tekniikoiden jalkoihin. Kankaanpaino mahdollistaa kuviointin, digipainanta on syrjäyttänyt ja korvannut monta käsityötekniikkaa.

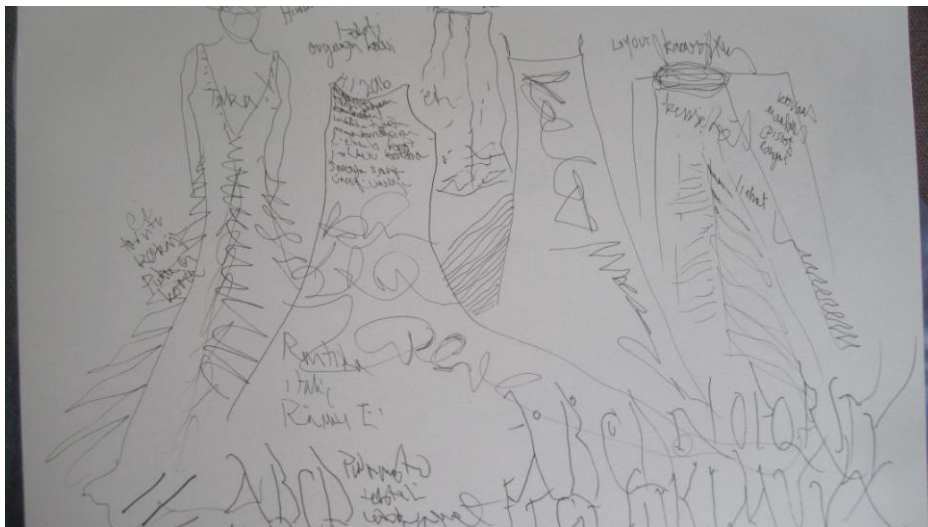
Tekstiilitaustani edellytti ja velvoitti etsimään keinoja kalligrafian ja tekstiilin yhdistämiseen. Samalla kun mietin tekniikoita, halusin myös päästä pois pikkutarkasta käsityömäisestä työskentelystä ja löytää tekstin ja tekstiilin yhdistelmä, jonka lopputuloksena syntyisi taidetta. Muotoilijan koulutuksesta olisi siis sekä iloa, että porua yrittäessäni pyristellä taiteen alkumetreillä.

Halusin myös kokeilla ja kokea jotain uutta. Halusin tuottaa vähintään itselleni elämyksen ja kokemuksen tekstiilin ja tekstin yhdistämisessä.

4 SUUNNITELMIA JA MUOTOJA

4.1 Ideointia prosessipäiväkirjan sivuilla

Virittäytyminen tähän opinnäytetyöhön alkoi tammikuussa 2016. Tein taustatyötä ja ideoin aluksi vasemmalla kädellä. Toipilaana oikea käsi ei ollut käytettävissä ja ensimmäiset luonnoksetkin prosessipäiväkirjassani ovat liikuttavan vapisevin viivoin piirretyt. Palava into lähteä työstämään ideoita eteenpäin ei auttanut ja ajoittain usko tuntui loppuvan monta kertaa.

Kuva 10. Prosessipäiväkirjan sivu 4. tammikuuta 2016

Olin tehnyt ensimmäisen kokeiluni tekstiiliveistoksesta muutama vuosi sitten. Vanutettu käsinkudottu villakangas alkoi näyttäytyä silmissäni pieneltä mekolta. Olkaimet vain puuttuivat ja siinä se oli. Näyttelyssä "Entäs sitte" kesällä 2014 teos sai ensiesiintymisensä. Harmaanruskea väritys ja vaatimaton paikka vanhan myllyn ovenpielessä kertoivat enemmän tekijän ujoudesta, kuin teoksen viestistä. Villatyön nimeksi tuli Neiti kesäheinä pukeutuu villamekkoon. Tuolloin en yhdistänyt kirjaimia teokseen, mutta veistoksen koko ja muotokieli jäivät odottamaan vielä toisenlaista tulemistaan.

Kuva 11. Neiti kesäheinä pukeutuu villamekkoon

Halusin löytää kirjaimille pinnan, joka ei olisi itsestään selvyys, kaipasin haastetta. Kirjonta, kankaanpainanta, kudotun kankaan kuviointi, tilkkumaalaus, neule, virkkaus kävivät mielessäni, mutta vaikeutena tulisi olemaan pieneen kokoon muokattavat kirjaimet. Päätin lähteä ideoimaan vaatetuksen kautta ja tutustumalla naisten ilta- ja juhlapukeutumiseen.

4.2 Downton Abbey innostajana

Tarkastelin TV-sarja Downton Abbeyn jaksoja vain puvustuksen kannalta. Ilmavat, kevyet ja laskeutuvat 20-luvun muodin mukaiset leningit olivat ensimmäisiä huomioitani. Etsin kuvia myös naistenlehdistä, joissa elokuva- ja viihdemaailman tähdet poseeraavat punaisella matolla juhlapuvuissaan. Tein useita kuvakollaaseja lehtileikkeiden muodossa ja hahmottelin väri- ja muotokieltä.

Kuva 12. Prosessipäiväkirjan sivu 18. tammikuuta 2106

4.3 Gianni Versacen taide ja käsityö

Etsiessäni kiinnostavaa taideteoreettista tekstiä tätä tehtävää varten selailin kirjastojen artikkelikokoelmia. Jossain vaiheessa surffailin esteiikka-osastolla ja etsin sopivaa aihealuetta. Sitten löysin mielenkiintoisen kirjan, jonka nimessä jo esiintyi kaksi tärkeää sanaa/aihetta itselleni; kyseessä oli Gianni Versacen (1946-1997) taiteesta ja työstä kertova teos. Tämä julkaisu on ensimmäisen kerran julkaistu englanninkielisenä vuonna 2002. Claire Wilcox kuratoi 2002 Victoria ja Albert Museumin menestyksekkään näyttelyn "Versace at V&A", jonka yhteydessä tämä teos julkaistiin.

Kirjassa on kaksi artikkelia, joista toinen keskittyy Versacen taiteeseen ja toinen käsityöhön. Valerie Mendes kertoo artikkelissaan taiteesta ja Chiara Buss keskittyy Versacen käsityöhön. Molemmat artikkelit osoittautuivat loistaviksi artikkeleiksi miettiessäni myös lopputyötäni. Tämä tuli itselleni täytenä yllätyksenä, käsityön, tekstiilin, kalligrafian ja taiteen yhdistäminen oli lopputyöni suunnittelun perusta ja nyt sille löytyi uskomattoman värikäs, monipuolinen ja innostava teos, jossa nämä molemmat elementit yhdistyvät!

Versacen muotia ja taidetta esittelevä näyttely ”Gianni Versacen taide” oli esillä Helsingissä Designmuseossa 15.10.2004 - 16.1.2005. Teokseen tutustuttuani en voi muuta kuin jäädä harmittelemaan, etten tuolloin ymmärtänyt tarttua ainutkertaiseen mahdollisuuteen nähdä nuo hätkähdyttävät teokset ilmielävinä, lähellä ja aitoina.

Valerie Mendes on toiminut V&A Museumin puku- ja tekstiiliosaston johtajana ja hän on erikoistunut 1900-luvun muotiin. Hän on kirjoittanut useita teoksia liittyen muotiin, tekstiiliin ja taiteeseen. Hänen ammattitaitonsa yhdistää konkretian ja teorian, käsityön ja taiteen, tieto ja ymmärrys taidosta, tiedosta ja taiteesta näkyy ja tuntuu tekstissä koko ajan.

Versace oli kiistelty persoona. Taidepiireissä ehkä kummajainen valitsemansa materiaalin ja tekniikan vuoksi. Muotialaa ei perinteisesti nähdä taiteena. Totta varmaan onkin, mutta tutustuttuani Versacen teoksiin, olen valmis olemaan eri mieltä. Perusteellinen tekniikan ja materiaalin hallinta, ehdottoman yksilöllinen ja uusiutuva ja kuitenkin tunnistettava tyyli sekä erehtymätön väri- ja muotosommittelu.

Kuva 13. Gianni Versacen iltapuku 1989 (kuva: Gianni Versacen taide ja käsityö)

Versacen työtä on artikkelissa ja kirjassa valotettu taiteen, historian, käsityön ja teatterin kautta. Upeat teokset on ryhmitelty ja analysoitu em. otsikoiden avulla. Taideosuuden lisäksi erityisesti Versacen teattereille ja oopperalle suunnittelemaat puvut saa katsojan ja näyttelyvieraan haukomaan henkeään.

Osana taiteen, arkkitehtuurin ja muodin välistä vuoropuhelua toteutettiin poptaiteilija Lichtensteinin ja Versacen yhteistyöprojekti. Versace toteutti yhden Lichtensteinin kuuluisimmista töistä "Whaam" (1963) päällepuettavaan

muotoon, keltainen iltapuku, jonka helmaan oli painettu Whaam -juuri "oikeilla" kirjaimilla.

Kuva 14. Gianni Versace, Whaam (kuva: Gianni Verscasen taide ja käsityö)

Kirjainten ja sanojen koolla, muodolla, värillä ja paikalla on merkityksensä. Päädyin siihen, että käytän vain yksittäisiä sanoja ja keskityn niiden kokoon ja sijoitteluun tekstiilissä. Teoksen muoto olisi kolmiulotteinen naisen vaate, joka olisi kooltaan noin puoli metriä korkea. Luonnostelu lähti näistä kriteereistä, eikä vielä ollut mitään tietoa lopullisesta materiaalista.

5 TYÖHÖN KÄSIKSI KAKSIN KÄSIN

5.1 Tekniikoita ja materiaaleja

Käsityöläisen ammatin etuja on kärsivällisyys ja vaihtoehtoisten toimintatapojen hylkääminen ja uudelleen hiominen. Luonnostelin teoksia sekä paperille että kankaalla. Olin valinnut organzakankaan, joka on keinokuituinen ja läpikuultava. Valikoimissa on useita värejä ja sävyjä, mutta halusin luoda oman kankaan. Oma kangas on aikaisemmin tarkoittanut kankaan suunnittelua langoista kankaaksi kutomalla. Nyt materiaalini oli valmiit kankaat, joita halusin sekoittaa päällekkäin saadakseni oikean värin ja tunnun.

Nyt kun käytössäni oli jälleen kaksi tervettä kättä, alkoivat toisenlaiset kankaan suunnittelut kiehtoa.

Kuva 15. Prosessipäiväkirjan sivuilla luonnokset ja koeversio mekosta

Kokeilin kankaanpainoa, maalausta ja kolmiulotteista pintaa. Otin välineeksi myös sulattavan kolvin (soldering iron), jolla liitin

kankaasta erivärisiä paloja yhteen. Kerroksellisuus ja värien hallinta olivat nyt omissa käsissä, olin luomassa uutta kangasta itselleni uusien menetelmin.

Kuva 16. Työvälineet organzakankaan valmistamiseen

Kankaanpainanta osoittautui jo alkumetreillä epätydyttäväksi menetelmäksi. Keinokuituiselle pohjalle värien kiinnittäminen olisi mahdotonta ja vaikka kankaita ei koskaan pestäisikään, väripinnoista tuli tunkkaisia ja läpikuultamattomia.

Kokeilin myös kirjainten leikkaamista kolvin avulla ja lisäämällä niitä organzakerroksiin. Se tuntui kiinnostavalta ja onnistuinkin leikkaamaan A, B ja C kirjaimet vapaalla kädellä. Kirjaimien koko pitäisi ja kuitenkin olla melko pieniä, jos noudattaisin luonnoksieni mittasuhteita. Käsityönä leikatut kirjaimet olisivat liian suuri urakka ja toisaalta etsin vielä jotain enemmän kolmiulotteista pintaa.

Kuva 17. Prosessipäiväkirjan sivu 29. tammikuuta 2016

Yhdistin kolvin kanssa erivärisiä kangastilkkuja, lisäsin risareunoja ja hapsutuksia. Lisäsin kangasta rypistäen ja laskostaen sekä poltin kolvilla reikiä kankaaseen. Intoa puhkuen käsi täristen tein kokeiluja. Värein maailma on tuttu lankojen, vesivärien ja musteiden kautta. Nyt materiaalina olivat läpikuultavat kankaat, joita pystyi käyttämään kerroksittain, ja muodostamaan aina uusia väripintoja.

5.2 Hylkäämistä ja hiomista

Kangaskerroksia pystyi luonnosteluvaiheessa lisäämään sekä ylä- että alapuolelle ja myös kerrosten väliin. Mikäli voimakkaampi väri tuli liiaksi esiin päällimmäisellä kerroksella, sen pystyi "piilottamaan" joko alapuolelle tai välikerrokseen ja sävy tuli näkyviin toivotulla tavalla.

Prosessipäiväkirjaan liittämäni luonnokset kulkivat kaiken aikaa mukana kootessani organzakankaita. Olin päätenyt kolmeen eriväriseen mekkokankaaseen, keltainen, violetti ja turkoosi. Vertailin luonnoksia ja organzakankaitani koko prosessin ajan ja

kolvasin yhteen, purin ja kolvasin uudelleen ja leikkasin uusia paloja. Värien näkyminen leikkuupöydällä oli erilainen, kuin sitten kun kangas tulee ilmavasti riippumaan ja valo tuo läpikuultavuuden esiin.

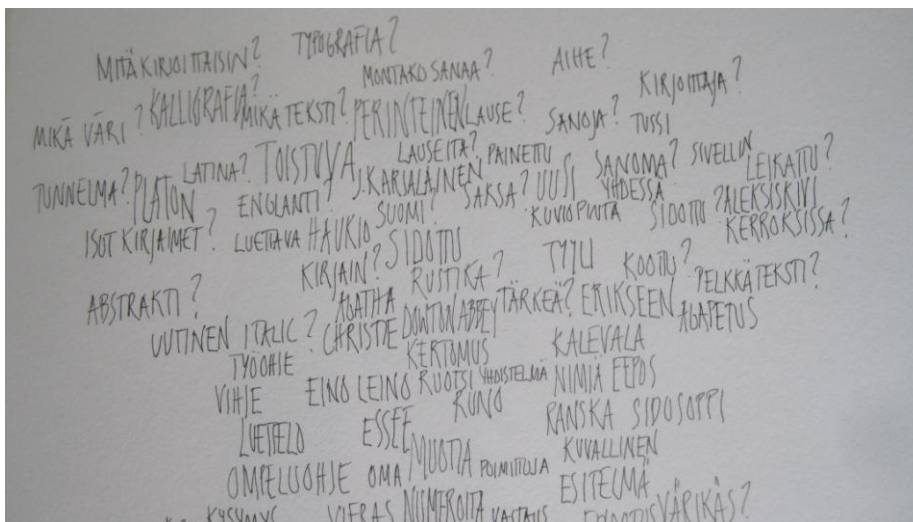
Kuva 18. Luonnokset tekstiiliveistoksista

5.3 Välineet ja työskentelyn suunnittelu

Kankaiden kokoaminen oli mielenkiintoista ja uudenlaista. Olin käyttänyt Margaret Bealin suunnittelemaan Soldering iron-työvälinettä aikaisemminkin, mutta nyt suunnitelmallinen ja pitkäkestoinen työ opetti taas uusia keinoja. Aluksi piti löytää alusta, jolla voi leikata kuumalla kolvilla. Sellainen löytyi alumiinisesta vaihtokehuksesta, jossa oli kirkas lasi. Kehys on kooltaan 50 x 60 cm ja varsin riittävä tähän työhön. Vaihtokehukseen laitoin valkoisen paperin lasin alle, jotta värien yhdistäminen olisi mahdollisimman helppoa. Lisäksi tarvitsin vain terävät sakset ja metalliviivaimia, joiden avulla leikkasin ja piirsin kolvilla. Kolvin terään kerääntyy kankaan sulattamisesta johtuen likaa, sulanutta kangasta ja se täytyy puhdistaa usein työskentelyn aikana, jotta leikkausjälki pysyy siistinä. Puhdistamiseen tarvitaan teräsvillaa, esim. Pata-pata-sieni.

6 SANOJEN VALINTAA

Tekstin lisääminen organzakankaalle oli seuraava vaihe. Olin päätenyt kokeilujen kautta vapaaseen konekirjontaan. Se mahdollisti läpikuultavuuden, keveyden ja samalla se muodosti tukevan liitoksen kolvattujen kangaskerrosten päälle. Sanojen valintaan oli vaikuttanut koko työskentelyni perusajatus – tekstiilin ja tekstin yhdistäminen. Kaikki tekstiilitekniikat eivät luonnollisestikaan tulleet kysymykseen, mutta halusin kuitenkin tuoda niitä esiin jollain muulla tavalla. Siispä valitsin englanninkielisiä tekstiilisanaston termejä ja kirjoitin ne vapaasti koneella.

Kuva 19. Mindmap sanojen valintaan

Valikoidut sanat olivat:

PRINTING, DRAWING, DYEING,

PRINT, WRITE, DRAW,

SHIRTING, QUILTING

Sanat liittyivät sekä tekstiiliin että kirjoittamiseen. Niistä löytyy myös itselleni mieluisimpia tekstiilitekniikoita Versacen iltapukujen hengessä valitsin yksittäisiä sanoja enkä tekstiä, runoa tms. Iltapuvussa sanoja ei ole tarkoituskaan lukea, tärkeämpää olisi herättää huomiota. Punaisella matolla ”showstopperina” Gianni Versacen iltapuvut toimivat niin prinsessa Dianan kuin supermalli Linda Evangelinstankin päällä. Elämys ja kokemus oli varmaan sekä katsojilla että puvun kantajallakin.

7 KIRJAINTEEN SUUNNITTELU

7.1 Rustican historiaa

Valitessamme opintojen historiakurssilla mieleistä kirjoitustyyliä, minulle oli heti selvää, että haluan tutustua rusticaan lähemmin. Vaikka tämä tyyli kirjoitetaan vain isoilla kirjaimilla, eikä se ole kovin ”muodikas”, en epäillyt heittäytyä sen kimppuun. Varsinaisesti rustican näennäinen yksinkertaisuus juuri viehättikin. Ohuen ja paksun viivan vaihtelu toteutuu ja sen ryhdikäs asento perusviivan nähden tekee siitä hyvin linjakkaan. Olin harjoitellut muutama vuosi sitten kansalaisopiston kurssilla rusticaa ja sekä tasaterällä että hiusterällä kirjainten muodostaminen tuntui riittävän haastavalta.

Rustican historiaan en ollut aiemmin perehtynyt ja nyt oli erinomainen tilaisuus siihen. Säilyneitä käsikirjoituksia löytyy jonkin verran museoiden kirjastoista ja nykyisin niitä voidaan selata jopa sivu sivulta myös verkkokirjastoissa.

Rustica syntyi ja kehittyi vähitellen Capitalis quadratatasta, joka taas oli saanut muotonsa Trajanuksen pylvästä tutuiksi tulleesta roomalaisista suuraakkosista. Tiukkoihin sääntöihin ja tarkkaan mietittyihin sääntöihin nojaavat roomalaiset suuraakkoset ovat

toki kirjoituksen ja kirjainten perustana edelleenkin, mutta aika, materiaalit ja kulloisetkin tyyliuuntauokset ovat aina vaikuttaneet myös kirjoituksen muuttumiseen ja kehittymiseen.

Kun aikanaan roomalaisten muokkasivat kreikkalaisten aakkoset omiin äänteisiinsä sopiviksi, he lisäsivät myös kokonaan uusia kirjainmerkkejä aakkosiin. Niiden muoto perustui edelleen geometriaan ja lopullisen muotonsa latinalainen aakkosto sai noin 250 eKr. Trajanuksen pylväässä nämä esiintyvät täydellisimpänä. Aakkoset maalattiin ensin kiveen, jonka jälkeen ne kaiverrettiin taltalla ja vasaralla.

Nämä täydelliset kirjaimet olivat kuitenkin arkikäytössä hankalat ja hitaat kirjoittaa. Tarvittiin nopeampia keinoja ja näitä olivat *Capitalis quadrata* ja *Capitalis rustica*. Roomalainen kirja oli papyruskäärö. Koska myös quadratakirjoitus vaati aikaa ja kirjureiden nopeudella oli rajansa, syntyi 1. vuosisadalla jKr. kirjatutannon tehostamiseksi uusi kapeampi kirjainmuoto, *rustica*. Rustikan kirjaimet syntyvät muutamalla vedolla ja ohuiden ja paksumpien viivojen vaihtelu saadaan aikaiseksi terän kanssa manipuloiden. Koska rustican kirjaimet olivat myös kapeampia kuin edeltäjät, sanoja mahtui kirjakääröön huomattavasti enemmän. (Riitta Harjunen, Sulkanen 2/2010)

Varsinainen kirjoitusrytmi kehittyi jokapäiväisen elämän tarpeisiin tarkoitetuissa teksteissä, kun kirjoitusvälineinä oli ruokokynä tai hanhensulka ja kirjoituslustana papyrus tai pergamentti. Näillä välineillä tehty kirjoitus oli capitalis quadrata. (Tekstauskirja, Ahto Numminen, Olof Eriksson 1999).

Kun terän kulma kirjoitettaessa quadrataa ruokokynällä oli miltei 0 astetta, kirjoitustyyli pysy edelleen melko hitaana. Nopeutta saatiin kun terän kulma käännettiin ja manipuloinnilla saatiin aikaa viivan vahvuuksiin vaihtelevuutta. Näin syntyi ensimmäiset rusticakirjoitukset.

Aluksi rustica säilytti neliömäisen luonteen quadratasta, mutta nopeus ja tilan säästö kavensivat kirjoitusta edelleen ja syntyi kapea ja pysty.

7.2 Oman rustican syntyä

Rustican aakkosto alkoi hiotua vähitellen mieleiseksi ja oman aakkoston julkaiseminen tulee ajankohtaiseksi syksyllä 2016 Suomen Kalligrafiayhdistyksen jäsenjulkaisu Sulkasessa. Käytin aakkoston tekemisessä automaattikynää ja erivärisiä puupetsejä. Runsaan värimäärän vuoksi kirjaimiin jäi vetojen mukaisesti tummia ja vaaleita kohtia. Kirjaimet näyttivät lennokkailta ja tekstinä eloisalta koska kapeat ja leveät kirjaimet tuovat tekstipintaan vaihtelua.

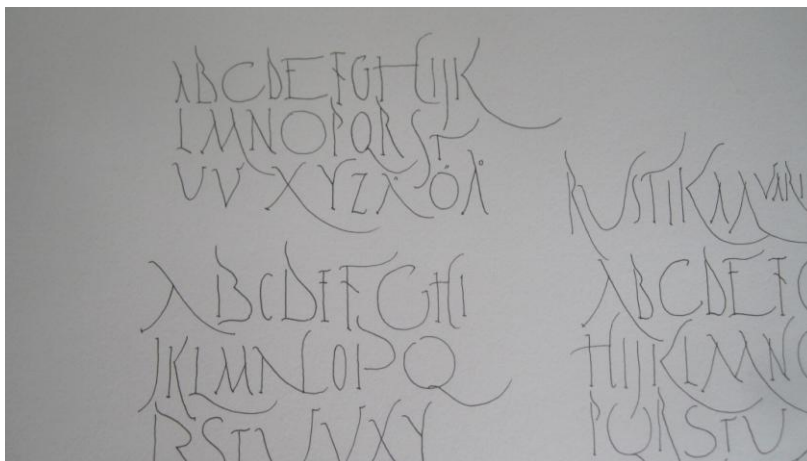

Kuva 20. Omat Rustica-aakkoset, 2015

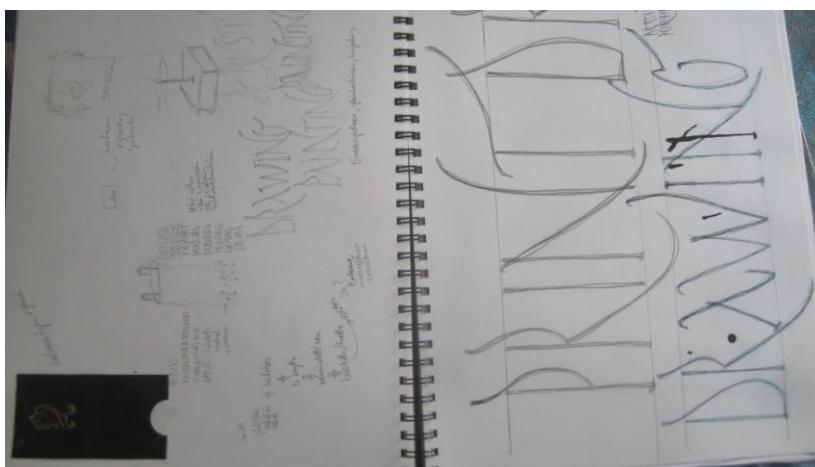
7.3 Rustican suunnittelu jatkuu

On kuitenkin hyvin erilaista piirtää, tehdä kirjain paperille kuin ommella se kankaalle. Olin valinnut tekniikaksi vapaan konekirjonnan ja sitä varten ryhdyin uudelleen hiomaan rustican aakkosia.

Luonnosteni pohjalta määräytyi korkeus ja leveys. Pitäydyin luonnosteni mukaisessa sijoittelussa ja kalligrafialle tyypilliset ja tärkeät kriteerit osittain väistyivät tekniikkani valikoituessa lopulliseen muotoon.

Kuva 21. Luonnostelua konekirjontaa varten

Kuva 22. Luonnostelua rustica-kirjaimilla

8 KIRJAIMET KANKAALLE

8.1 Sanojen piirtäminen

Luonnosten mukaiset kirjaimistot oli sovittava kankaille. Piirsin kirjaimet puhtaaksi kullekin mekolle sopivaksi. Sen jälkeen jäljensin sanat Solvy-kalvolle. Solvy-kalvo on läpikuultava muovimainen kalvo, joka liukenee veteen. Sillä on myös kovettava vaikutus tekstiiliin, mikäli sitä ei huuhdella kokonaan pois. Olin tehnyt pieniä kokeiluja konekirjonnalla ja tulos oli hyvä.

8.2 Sanojen kirjontaa koneella

Olin valmistanut organzakankaista jokaiselle mekolle etu- ja takakappaleen oman kankaan väriluonnosteni perusteella. Kankaiden koko oli noin 40 x 50 cm. Konekirjonta oli tehtävä ennen mekon muotoon ompelua, joten sanojen sijaintia tuli harkita ja suunnitella tarkoin.

Leikkasin kalvosta tekstin levyiset kaitaleet ja neulasin ne organzakankaalle siihen kohtaan, johon olin tekstin suunnitellut. Sen jälkeen käytin ompelukoneeni vapaakirjonta asetuksia ja parsinjalkaa. Ensimmäisen kankaan lankana käytin harmaata lankaa, koska ajattelin, että se soveltuisi läpikuultavaan kankaaseen parhaiten. Lopputulos oli kuitenkin liian vaalea ja vain valoa vasten teksti tuli esiin. Tummaa taustaa vasten ommeljalke näytti epämääräiseltä ja arkiselta.

Kuva 23. Harmaalla langalla Solvy-kalvolle kirjaittuja kirjaimia

Jouduin siis tekemään tämän kankaan kokonaan uudestaan organzakankaan kokoamisesta lähtien. Seuraavissa kankaissa käytin mustaa polyesterilankaa sekä ylä- että alalankana. Nyt teksti näkyi ja kuului kankaalla hyvin. Ommel jälki noudatteli Solvy-kalvon merkintöjä ja lopputuloksessa näkyi käden jälki eikä teksti näyttänyt koneella brodeeratulta.

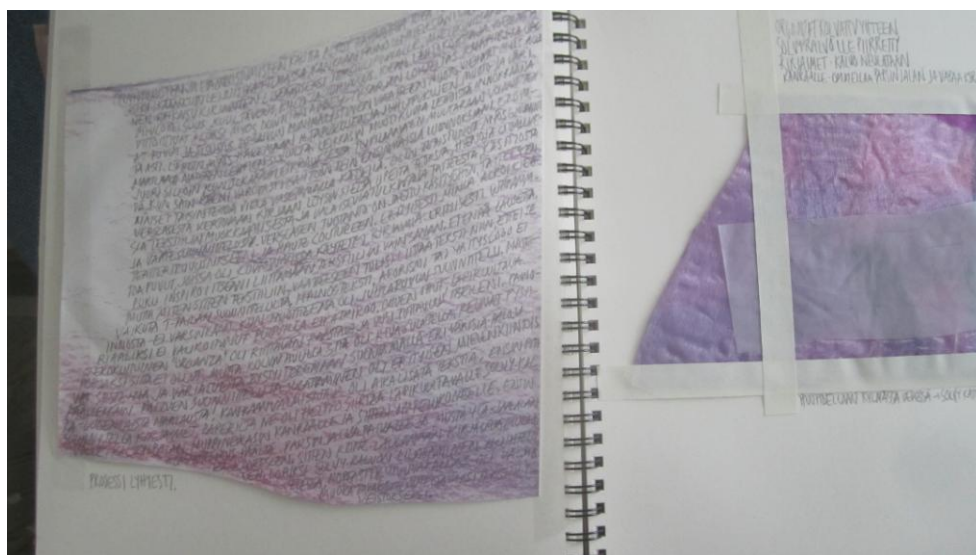
Kuva 24. Konekirjontaa mustalla langalla

8.3 Kankaiden viimeistely ja veistosten luominen

Jännittävin hetki oli vielä kankaat huuhteluun. Vedessä liukeneva Solvy-kalvo paljasti hävitessään ompeleet lopullisesti. En huuhdellut kankaita täysin puhtaiksi, koska kalvosta jää sopivasti koviketta kolmiulotteisen työn muokkaamiseen.

Vielä oli jäljellä kankaiden saattaminen mekkojen muotoon. Edelleen halusin noudattaa luonnoksiani. Tein mittauksia ja kohdistuksia, jotta kirjonnän teksti tulisi juuri oikeaan paikkaan. Kolmiulotteisuuden löytäminen ja mekkojen kaavoitus aiheutti päänvaivaa.

Halusin tehdä teokset ”kuvanveistomaisesti” enkä ommellut mekkoja vaatetusoppien mukaisesti. En käyttänyt ompelukonetta kootessani teoksia. Ompelin käsin etu- ja takaosat yhteen, lisäsin helmikirjontaa ja vankistin hameen muotoa rautalangalla. Sivuistaan osat ovat osittain kolvattu yhteen ja osittain ommeltu käsin.

Kuva 25. Prosessin kuvaus lyhyesti päiväkirjan sivulla

9 TEKSTIILIVEISTOKSET ORGANZAKANKAISTA

Kuvataiteilija-opintojen lopputyönäyttely pidettiin Kankaanpäässä Taidekoulun kampuksella 14.5.2016-5.6.2016. Opintojaan päättävät opiskelijat rakensivat näyttelyn yhdessä, kuitenkin niin, että jokaisella oli päävastuunsa omien töiden esillepanosta.

Oma työni koostuu kolmesta tekstiiliveistoksesta, jotka ripustetaan ilmavasti eri korkeuksille. Olin löytänyt ostamastani mobilesta sopivat "vaatepuut" mekoille. Ne olivat juuri sopivan kokoiset ja sirot. Tekstiiliveistokset eivät painaneet kuin muutaman kymmenen grammaa, joten ripustaminen olisi melko yksinkertaista. Taidekoulun kampuksen aulatilán katossa olevat rakenteet mahdollistivat myös veistosten vapaan sijoittelun.

Aluksi ripustin työni niin, että osat pääsivät pyörimään vapaasti jokainen yhden siiman varassa, mutta ohjaava opettaja kehotti "pysäyttämään" liikkeen ja lisäämään toisen siiman, jotta näkymä olisi katsojaan päin samanlainen koko ajan. Teoksen sijainti oli rauhallinen nurkkaus, johon tuli riittävästi luonnonvaloa ja sen lisäksi suoraan teoksen yläpuolella oleva kiinteä spotti valaisi työtä kauniisti. Liikkeen pysäyttäminen tässä tilassa oli hyvä ratkaisu. Mikäli teosta olisi tarkoitus ja mahdollisuus päästä kiertämään, ripustusta tulisi miettiä toisella tavalla.

Kevyt, hento ja ilmava teos vaati kuitenkin jotain tukea. Olin mielestäni onnistunut luomaan elämyksen ja miltei ajatuksen voimalla liikkuvan "kuvan". Kontrastia pilvissä kulkeville ajatuksille hain maasta. Teokselle täytyi saada jalka, tukeva ote maahan ikään kuin juuret. Oma kuva taiteilijana alkoi näkyä yhtäkkiä työssäni. Pää pilvissä ja jalat maassa, materiaalin ehdoin, sitä kunnioittaen ja siitä haastetta etsien.

Kokosin vaaleista rantakivistä veistosten alle "jalustan". Nyt sitä voi katsella alhaalta ylös ja ylhäältä alas, se olisi kokonainen.

Siitä löytyisi kontrasteja, kovaa ja pehmeää, kevyttä ja painavaa. Värit hehkuvat valossa ja muuntuvat katsojan vaihtaessa näkökulmaa toisenlaiseksi.

Tavoitteenani oli yhdistää tekstiä – kalligrafiaa - tekstiiliin. Halusin tehdä kuvataidetta enkä tekstiilitaidetta. Tarkoitukseni oli unohtaa taka-alalle tekstiilin lainalaisuudet ja totutut tavat. Halusin kokeilla tekstiilimateriaalia sivuosassa. Pääosassa olisi kirjoitus, kalligrafia. Yritykseni muodostaa kolmiulotteinen teos onnistui, vaikka epätoivon hetkiäkin oli. Texts on textiles oli syntynyt.

Matka jatkuu ja tästä projektista oppineena uskallan heittäytyä uudelleen. Mahdollisuuksia on jatkaa veistosten kehittämistä. Koko ja muoto voivat olla aivan jotain muuta. Rakenteita tukemaan veistosta olisi tutkittava ja teoksien sijoittamista ja ripustamista kohteen mukaan.

Toinen lähestymistapa voisi olla veistoksien muuntaminen vaatteeksi, puettavaksi elämyksiksi. Ja taas mietintään tulisi koko, rakenteet, huolto ja käytettävyys. Ideointi jatkuu ja alku on nyt koettu.

Läheskään kaikki yhteistyö tekstiilin ja kirjainten kanssa ei ole vielä koettu.

Kuva 26. Texts on textiles, Kankaanpään taidekoulun lopputyönäyttely
13.5.2016-5.6.2016

LÄHTEET

Kirjat:

Buss, C., Mendes, V. & Wilcox, C. Gianni Versacen taide ja käsityö. 2002

Häti-Korkeila, M., Kähönen, H. Tuotesuunnittelun perusteita. WSOY, Porvoo 1981

Eriksson, O., Numminen, A. Tekstauskirja, 1999.

J.F. Olán, J.F. Korunimeily O/Y, Tampere 1951

Svennås, E. Nimikoimiskirja 2

Lehtiartikkelit:

Harjunen, Riitta. 2010. Sulkanen 2/2010

Sähköiset lähteet:

Saatavissa: <http://www.bloomberg.com/news/videos/2015-09-25/artist-jaume-plensa-on-brilliant-ideas>

Kansallisgalleria Kiasman sivut: www.kiasma.fi/nayttelyt-ja-ohjelmisto/ernesto-neto/a.fi

Kansallisgalleria Kiasman sivut. Saatavissa: <http://www.kiasma.fi/nayttelyt-ja-ohjelmisto/choi-jeong-hwa/>

Kansallisgalleria Ateneumin sivut. Saatavissa: <http://www.ateneum.fi/kaarina-kaikkosen-kaksi-tilausteosta-ateneumissa-5-2-alkaen/kaarina-kaikkonen-kuva-kansallisgalleria-jenni-nurminen/>